ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ - ਹਿਸਾਬ ਲਾਉਣ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਖ਼ੂਨੀ ਭੁੱਲਾਂ

ਸ਼ੇਖਰ ਗੁਪਤਾ

ਭਖਦਾ

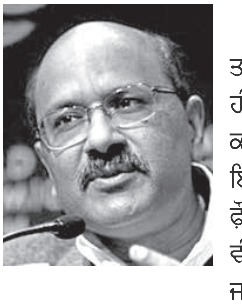

ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਓਨੀ ਹੀ ਨਚੱਜੇਪੁਣੇ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੀ ਜਿੰਨੀ ਕਿ ਇਹ ਹੈ ਸੀ ਨਾਮੰਨਣਯੋਗ ਫ਼ੌਜੀ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦੀ ਵੀ। ਭਾਰਤੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਗਲਤ ਪੜ੍ਹ ਲਿਆ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਅਤੇ ਗਲਤ ਹਿਸਾਬ ਲਾ ਲਏ। ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲੇ ਨੇ ਵੀ।

3 ਜੂਨ ਨੂੰ, 34 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਉਹ ਜੋ ਸ਼ਾਇਦ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹਿਸਾਬ ਲਾਉਣ 'ਚ ਲੱਗੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗਲਤੀ ਸੀ: ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ। ਦੋਵਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਹਿਸਾਬ ਸਹੀ ਨਹੀਂਸੀ ਲੱਗਾ। ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲੇ ਦੀ ਭਰਮੀ ਹੋਈ ਫ਼ੌਜ ਓਧਰ, ਓਸ ਇਹ ਸੋਚ ਲਿਆ ਕਿ ਕੋਈ ਸਰਕਾਰ ਅਜਿਹੀ ਮਨਸ਼ਾ ਦਿਖਾਅ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕੇਗੀ ਤੇ ਜੇ ਦਿਖਾਏਗੀ ਵੀ, ਤਾਂ ਇਕ ਫ਼ੌਰੀ ਸਿੱਖ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਹਰੇਕ ਸਾਲਗਿਰਹ ਓਹੋ ਸਾਰੇ ਸੁਆਲ ਮੁੜ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਹੈਰਾਨੀ ਕਿ ਸਚਮੁਚ ਕੀ ਕੀ ਵਾਪਰਿਆ ਸੀ ਇਸ ਸਭ ਤੋਂ ਹੀ ਵੱਡੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤਸੀਹੇ ਵਾਲੇ ਫ਼ੌਜੀ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ। ਮੈਂ ਆਪ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਅਖ਼ਬਾਰਨਵੀਸ ਵਜੋਂ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਚੇਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਦਹਾਕਿਆਂ 'ਚ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਤੁਰੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਇਹ ਇੱਥੇ ਪੇਸ਼ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਸੋਚੀ ਇਕ ਹਾਲਦੱਸਣੀ ਹੈ। ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਸਹੀਪਣ/ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਆਏਗੀ -ਸਾਡੇ ਅਜੋਕੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਇੱਕ ਅਹਿਮ-ਰੜਕਵੀਂ ਮੋੜ-ਕੱਟਣੀ ਬਾਰੇ।

3000 ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੁੜ-ਘੜ ਸਕੇਗਾ 72 ਘੰਟਿਆਂ ਦੇ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ ਨੂੰ। ਨਾ ਹੀ 30,000 ਵਿਚ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੇ ਅਖਬਾਰਨਵੀਸਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੀਬੀਸੀ ਦੇ ਮਾਰਕ ਟੱਲੀ ਨੇ (ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ: ਮਿਸਿਜ਼ ਗਾਂਧੀ'ਜ਼ ਲਾਸਟ ਬੈਟਲ, ਸਤੀਸ਼ ਜੇਕਬ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਲਿਖੀ)। ਮਾਰਕ ਹੀ ਸੀ ਅਖਬਾਰਨਵੀਸਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪੀੜੀਆਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਹੀ ਮੁਖੀਆ, ਤੇ ਕਿਰਪਾ ਜ਼ਰੂਰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਇਸਦੀ ਬਾਰੀਕਬੀਨੀ ਅਤੇ ਤਫ਼ਸੀਲ ਲਈ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਰਨੈਲਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਹੱਲੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਖਾਸ ਥਾਂ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਲੈਫ਼ ਜਰਨਲ ਕੇ. ਐੱਸ. "ਬੁਲਬੁਲ" ਬਰਾੜ ਦੀ 'ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਬਲੂ ਸਟੱਾਰ: ਦ ਟ੍ਰੂ ਸਟਰੀ (ਭੰ,1993)' ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਦੱਸੀ ਗਈ ਕਹਾਣੀ ਹੈ, ਜਿੰਨੀ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕੇ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਵੱਲੋਂ ਜੋ ਆਪ ਇਕ ਧਿਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ, ਬੇਸ਼ਕ ਇਕ ਕਮਾਲ ਦਾ ਮਾਣਮੱਤਾ ਫ਼ੌਜੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤਾਂ ਇੱਕ ਕਾਫ਼ੀ ਨਵੀਂ, ਲੜੀ ਸੀ ਡਾਕੂਮੈਂਟਰੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਥੀ ਤੇ ਮਿੱਤਰ, ਕੰਵਰ ਸੰਧੂ, ਨੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਰਾਇਆ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ 'ਦ ਟ੍ਰਿਬ੍ਰਿਨ' ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸੰਪਾਦਕ ਸਨ (ਤੇ ਹੁਣ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਪ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਐੱਮਐੱਲਏ ਹਨ)। ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ਆਪਣੀ ਦਿਮਾਗ਼ੀ ਤਿਖਿਆਈ, ਡੂੰਘਿਆਈ ਅਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਕਰਕੇ। ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਸੀ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਤਫ਼ਸੀਲ ਦੇ ਕੇ, 27 ਸਫ਼ਿਆਂ ਦੇ 'ਬਲੱਡ, ਸਵੈੱਟ ਐਂਡ ਟੀਅਰਜ਼' ਚੈਪਟਰ ਨਾਲ , 1984 ਵਿਚ ਰੋਲੀ ਵੱਲੋਂ ਛਾਪੀ ਗਈ "ਦ ਪੰਜਾਬ ਸਟੋਰੀ" ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ। ਕੋਈ ਬੁਝਾਰਤ ਹੈ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਬਚੀ ਇਸ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਬਾਰੇ ਅਸਲ ਵਿਚ, ਕਿਵੇਂ ਇਹ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਮੁੱਕਿਆ। ਪਰ ਕੁਝ ਭੇਤ ਹਨ ਜੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਬੱਧੀ ਬਣੇ ਰਹੇ, ਤੇ ਕੁਝ ਤਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਏ। ਮੈਂ ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਕੁਝਨਾ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗਾ।

ਇੱਕ, ਸਗੋਂ, 2013 ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸਾਫ਼ ਹੋਇਆ, ਛਪੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿਚ (ਫ਼ਰੌਮ ਫ਼ਟੀਗਜ਼ ਟੂ ਸਿਵੀਜ਼: ਮੈਮੋਰਿਜ਼ ਆਫ਼ ਅ ਪੈਰਾਟੂਪਰ, ਮਨੋਹਰ, 2013) ਲੈਫ਼. ਜਰਨਲ ਵੀ ਕੇ "ਟਬੀ" ਨਾਇਰ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਓਦੋਂ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਜ਼ਾਖਮਾ, ਨਾਗਾਲੈਂਡ ਵਿਚ, 8 ਮਾਊਂਟੇਨ ਡਿਵੀਯਨ ਦੇ ਕੁਮਾਂਡਰ ਸਨ, ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਲੋਕ-ਭੇਟਾ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਬੋਲਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। 1984 ਵਿਚ ਉਹ ਫ਼ੌਜੀ ਅਪਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਦੱਸਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਕੋਡ-ਨਾਂ ਬਲੂ ਸਟਾਰ ਕਿਵੇਂ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੋ ਕੁਝ ਸੋਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਕਈ ਸਾਲ, ਉਸਦੇ ਉਲਟ, ਇਸਦਾ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ਜਿਹੜਾ ਰਿਵਾਇਤੀ ਜਾਂ ਧਾਰਮਕ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਲਿਬਾਸ ਹੈ, ਜਾਂ ਚੁਣਿੰਦੇ ਰੰਗ ਹਨ।

"ਟਬੀ" ਮੁਤਾਬਕ ਉਹ ਘਰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਗੱਡੀ ਵਿਚ, ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਰੂਮ ਵਿਚ ਇੱਕ ਲੰਮੇ ਥਕਾਊ ਦਿਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਤੇ ਅਜੇ ਕੋਡ-ਨਾਂ ਲੱਭਣਾ ਬਾਕੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਫ਼ਰਿਜ ਵੇਚਣ ਵਾਲੀ ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਫੱਟੇ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਪਈ। ਇਹ ਬਲੂ ਸਟਾਰ ਵੇਚ ਰਹੀ ਸੀ ਜੋ ਇੱਕ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਫ਼ਰਿਜ/ਏਸੀ ਵੇਚਦੀ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਨਾਂ ਸੀ, ਸੁਧਾਰਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਭਾਰਤ ਦਾ। ਇਹੋ ਸਹੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਸਾਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਇਸ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਦੋ ਹੋਰ ਅਪਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਕਿਵੇਂ ਪਏ- ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਵੁਡਰੋਜ਼ (ਸੂਬੇ ਦੇ ਬਾਕੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚੋਂ ਖਾੜਕੂਆਂ ਨੂੰ ਹੂੰਝ ਕੱਢਣ ਅਤੇ ਅਮਨ ਬਨਾਉਣਲਈ) ਅਤੇ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਮੈਟਲ (ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਾ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨ ਨੇੜਲੇ ਟੀਮ ਮੈਂਬਰ ਫੜਨ ਲਈ)।

ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਬੁਝਾਰਤ, ਪਰ, ਇਨ੍ਹਾਂ 30 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ, ਇਹ ਬਣੀ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਤੇ ਕਿਓਂ, ਏਨੀ ਲੰਮੀ ਚੌੜੀ ਵਿਓਂਤਬੰਦੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਵੱਡਿਆਂ ਨੇ ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ ਬਾਰੇ ਏਨਾ ਹੀ ਗਲਤ ਮਲਤ ਹਿਸਾਬ ਲਾਇਆ। ਕਹਿਣ ਦਾ ਲਾਲਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਕੜਖੋਰੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰ ਕੇ ਜਾਣਿਆ, ਪਰ ਇਹ ਨਾਵਾਜਬ ਅਤੇ

ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ - ਹਿਸਾਬ ਲਾਉਣ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਖੂਨੀ ਭੁੱਲਾਂ

ਸ਼ੇਖਰ ਗੁਪਤਾ

ਭਖਦਾ

ਇਹ ਲੋੜ ਜੋ ਹੈ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਮੌਜੂਦ - ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਸਕਣ ਦੀ, ਜਾਦੂ ਦੀ- ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਜਿਊਂਦੀ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।"
-John Zubrzycki {ਜੈਪੁਰ ਸਾਹਿਤਕ ਮੇਲਾ

ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ। 70,000 ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਵਾਨ ਪੰਜਾਬ ਭੇਜੇ ਗਏ, ਸਮੇਤ ਟੈਂਕਾਂ ਅਤੇ ਓਛਫਆਂ ਦੇ। ਵਿਜਯੰਤਾ ਟੈਂਕਾਂ ਦੀ ਲਾਈਨ ਲੱਗੀ ਸੀ ਸਵਰਨ ਮੰਦਿਰ ਦੇ ਅਖੀਰੀ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦੁਆਰਾਂ 'ਤੇ, ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ, ਜਦੋਂ ਅਜੇ ਕੋਈ ਗੋਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੱਲੀ ਫ਼ੌਜ ਅਤੇ ਖਾੜਕੂਆਂ ਦਰਮਿਆਨ। ਮੀਡੀਏ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਦੂਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਅਜੇ ਖਾੜਕੂਆਂ ਨੂੰ ਪੁਕਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ ਨਿਕਲਣ ਲਈ, ਸਾਰੀਆਂ ਟੈਲੀਫ਼ੋਨੀ ਤਾਰਾਂ ਕੱਟ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਤੇ ਸੂਬੇ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਕਰਫ਼ਿਊ ਨਹੀਂ, ਪਹਿਲੀ ਅਤੇ ਆਸ ਹੈ ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਅਖੀਰਲੀ ਵਾਰ ਮਾਰਸ਼ਲ ਲੱਅ ਹੇਠ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਯਾਨੀ ਘਟਾਅ ਕੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕੰਮ ਦੀ ਔਖਿਆਈ ਨੂੰ ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦੀ ਜੁਰਅਤ ਕਰ ਹੀ ਰਿਹਾਂ ਕਿ ਇਕ ਦਿਲ ਨੂੰ ਛੋਹਣ ਵਾਲੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਖਾੜਕੂ ਲੜਨਗੇ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਜੇ ਉਹ ਲੜੇ ਵੀ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੋ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹੌਂਸਲਾ ਭੰਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ। ਸਾਰਾ ਬੰਦੋਬਸਤ, ਏਸ ਲਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਕਤ ਦਾ ਵਿਖਾਲਾ ਪਾ ਕੇ ਪੈਰੋਂ ਕੱਢਣ ਦਾ ਹੀ ਸੀ, ਏਸ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਕਿ ਡਰਾਉਣਾ ਤੇ ਘਬਰਾਉਣਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ, ਦਹਾਕਿਆਂ ਬਾਅਦ ਜਾ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਇਸੇ ਪੈਂਤੜੇ ਨੂੰ ਇਰਾਕ ਵਿਚ ਜੌਰਜ ਬੁਸ਼ ਵੱਲੋਂ "ਸ਼ੌਕ ਐਂਡ ਅੱਅ" ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ ਨਾਲ ਵਾਸਤਾ ਸੀ- ਬਰਾੜ, ਪੱਛਮੀ ਫ਼ੌਜੀ ਕਮਾਨ ਮੁਖੀ ਲੈਫ਼. ਜਨਰਲ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਿਆਲ, ਫ਼ੌਜੀ ਕਮਾਂਡਰ ਕੇ. ਸੁੰਦਰਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੀਫ਼, ਜਨਰਲ ਅਰੁਣ ਸ੍ਰੀਧਰ ਵੈਦਯ (ਮਗਰੋਂ ਬਦਲਾ-ਲਊ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸੇਵਾਮੁਕਤੀ ਬਾਅਦ ਪੁਣੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਮਾਰੂਤੀ 800 ਕਾਰ ਚਲਾਉਂਦੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ)- ਬਾਅਦ ਵਿਚ, ਇਹ ਹਿਸਾਬੀ ਗਲਤੀ ਲੱਗਣ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਕਬੂਲ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਅਡਿੱਗ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਾ ਲੜੇਗਾ ਨਹੀਂ, ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦੇਵੇਗਾ ਜਾਂ ਨਿਕਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇਗਾ। (ਮੰਦਰ/ਤਖਤ ਬਚਾਉਣ ਲਈ-ਸੰ.)

ਇਹ ਗਲਤ-ਪੜ੍ਹ-ਲੈਣੀ ਕਿੰਨੀ ਗੰਭੀਰ ਸੀ, ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਓਦੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਇੰਟੈਲੀਜੰਸ ਬਿਓਰੋ ਦੇ ਇੱਕ ਉੱਚੇ ਅਫ਼ਸਰ ਤੋਂ ਜਿਸ ਪਹਿਲੇ ਕੁਝ ਘੰਟੇ ਫ਼ੌਜੀ ਕਮਾਂਡਰਾਂ ਨਾਲ ਕੱਟੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਕੁਝ ਭਿਆਣਕ ਹੋਣ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਤੌਖਲਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਲੋਕ ਅਖੀਰ ਤੱਕ ਲੜਣਗੇ, ਪਰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸਗੋਂ ਉਸ 'ਤੇ ਹੱਸਿਆ ਗਿਆ। ਸਗੋਂ, ਇਕ ਜਰਨੈਲ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਕਾਲੇ-ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨੀਂ ਕਮਾਂਡੋਆਂ ਵੱਲ ਉਂਗਲੀ ਕਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿੱਟਾਂ ਮਿਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਹਿਦਾਇਤਾਂ, ਕਿਹਾ,"ਮੇਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੂਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਐ? ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਮਾਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦੇਣਗੇ, ਪੂਛਾਂ ਅੰਦਰ ਵਾੜੀ।" ਮੇਰਾ ਆਈਬੀ ਦਾ ਇਹ ਦੋਸਤ, ਕਮਾਲ ਦਾ ਮਾਹਿਰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਦਾ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ, ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਕੁਝ ਹੋ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਦੇਖਦਾ, ਹੋਰ ਬਹਿਸ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਕਮਾਂਡੋਆਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਹੱਲਾ ਪੁੱਠਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਹਠੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਢਾਣੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖ ਸਕੀ ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਫ਼ੌਜੀ ਭਰਮ ਪਾਲਦਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਨਹੀਂ ਖਲੋਤੇ ਹੋਏ ਸਗੋਂ ਵਫ਼ਾਦਾਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਨਿੱਕੀ ਫ਼ੌਜ ਹੀ ਸੀ ਉਹ, ਜਿਸ ਅੱਗੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਿਹਾ ਇੱਕ ਹੀ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਸਗੋਂ, ਇੱਕ ਸਾਥੀ ਜਰਨੈਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਜਿੰਨਾ, ਜਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ, ਤਿੱਖਾ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ। ਸਾਬਕਾ ਮੇਜਰ ਜਨਰਲ ਸ਼ਬੇਗ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਮੌਜੂਦਾ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਮਣਾ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਜੰਗ 'ਚ ਮੁਕਤੀ ਬਾਹਿਨੀ ਨੂੰ ਜੱਥੇਬੰਦ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣ ਕਰਕੇ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਲੁਕ ਕੇ ਲੜਾਈ ਦੇਣ ਦਾ ਉਸਤਾਦ ਸੀ। ਮਗਰੋਂ ਉਸਨੂੰ ਬਦਨਾਮੀ ਮਿਲੀ ਜਦੋਂ ਉਸਦਾ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸਮੇਤ ਇਲਜ਼ਾਮਾਂ ਨਾਂ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸੇਵਾਮੁਕਤੀ ਤੋਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਨੌਕਰੀਓਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਬਹੁਤੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਵਾਂਗ, ਉਸ ਕਦੇ ਨਾ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਉਹ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹੋ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨਾਲ ਧੱਕਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ- ਉਸਦੇ ਧਰਮ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸ ਕਰਕੇ? ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲੇ ਕੋਲੋਂ ਉਸਨੂੰ ਰੂਹਾਨੀ/ਆਤਮਕ ਠੁਮ੍ਹਣਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਨਵਾਂ ਬੀਰਤਾ ਵਿਖਾਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ਵੀ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਵਾਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ-ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਰਿਹਾ, ਆਪਣੀ ਜਾਚੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਹੈ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਮਾਹਿਰ ਸੀ ਸ਼ਬੇਗ ਸਿੰਘ? ਮੈਂ ਸੁਣੀ ਸੁਣਾਈ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਓਸ ਤੋਂ ਵੀ ਉਹ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ-ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਲੜਾਈ ਮੁੱਕਣ ਦੇ ਦੋ ਕੁ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਮਲਬੇ 'ਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦਿਆਂ, ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਲੱਭੀ, ਪਤਲੀ ਜਿਹੀ ਇੱਕ ਯਾਦਾਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬਚੀ ਕਿਸੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਬ੍ਰਿਗੇਡੀਅਰ ਦੀ ਲਿਖੀ, ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਜੰਗੀ ਕੈਦੀ ਰਹੇ। ਬੀਐੱਸਐੱਫ਼ ਦੀ ਇੰਟੈਲੀਜੰਸ ਸ਼ਾਖ਼ ਦੇ ਇੱਕ ਅਫ਼ਸਰ ਦੀ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਹੋਈ, ਜਿਸਨੂੰ ਕਿ ਇਹ ਸਰਹਦ ਪਾਰੋਂ "ਹੱਥ ਲੱਗੀ" ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਬੇਗ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਂ ਇੱਕ ਨਿੱਘਾ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰਦਾ ਰੁੱਕਾ ਸੀ ਉਸਦੇ ਬੀਐੱਸਐੱਫ਼ ਦੇ ਇਸ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖਿਆ, ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਇਹ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕਿ ਕਿੰਨੀ ਸਿਫ਼ਤ ਹੋਈ ਹੈ (ਹੁਣ ਬਾਗ਼ੀ) ਜਨਰਲ ਦੀ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਮਾਣ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਭੇਟ ਕਰਨ ਦਾ। ਕਿਓਂਕਿ ਇਹ ਮਲਬੇ ਵਿਚ ਹੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਮੈਂ ਇਹ ਚੁੱਕ ਕੇ ਰੱਖ ਲਈ ਸੀ।

ਉਂਝ, ਸੋਨ ਮੰਦਿਰ ਵਿਚੋਂ ਹਥਿਆਰਬੰਦ-

ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ - ਹਿਸਾਬ ਲਾਉਣ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਖੂਨੀ ਭੁੱਲਾਂ

ਸ਼ੇਖਰ ਗੁਪਤਾ

ਭਖਦਾ

ਕਿਸੇ ਇੰਗਲਿਸਤਾਨੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛੋ ਕਿ ਭਾਰਤ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ, (ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ) ਉਹ ਤਾਜ ਮਹੱਲ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨੂੰ ਅਣਡਿੱਠ ਕਰ
ਦੇਵੇਗਾ ਜਾਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਨਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੀ, ਪਰ ਉਹ ਕਹੇਗਾ ਬਾਜੀਗਰ, ਜਾਦੂਗਰ।"

- John Zubrzycki {ਜੈਪੁਰ ਸਾਹਿਤਕ ਮੇਲਾ

ਰਾਖੀ ਕਰਨੀ ਕੋਈ ਡਾਢੀ ਔਖੀ ਦਾਅ-ਪੇਚੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਾ ਹੀ ਗੁਰੀਲਾ (ਲੁਕਵੀਂ) ਜੰਗਬਾਜ਼ੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਬਟੈਲੀਅਨ-ਪੱਧਰ ਦੀ ਪੈਂਤੜੇਬਾਜ਼ ਰਾਖੀਵਾਲੀ ਦਾ ਹੀ ਮਾਮਲਾ ਸੀ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ, ਕੁਝ ਉਸਰੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਿਲ ਸਨ ਲਾਂਘੇ, ਵਾਧਰੇ-ਛੱਜੇ, ਬੁਰਜ, ਮਸ਼ੀਨ ਗਨ ਰੱਖਣ ਦੀਆਂ ਥਾਵਾਂ, ਸੁਰੰਗਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ, ਅੱਜ ਦੀ ਬਖਤਰਬੰਦੀ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਅਲੰਘ। ਹੋਰ ਅਹਿਮ, ਇੱਥੇ ਹੈ ਸਨ ਇੱਕ ਲੜੀ ਵਿਚ ਕਈ ਮੈਨਹੋਲ (ਆਦਮੀ ਵੱਲੋਂ ਅੰਦਰ ਲੱਥ ਸਕਣ ਲਈ ਢਕੇ ਹਏ ਮਘੋਰੇ -ਅਨੁ.)। ਏਨੇ ਅਹਿਮ ਇਸ ਲਈ, ਕਿਓਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਐੱਲਐੱਮਜੀਆਂ ਧਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਰਹੇ ਫ਼ੌਜੀਆਂ ਉੱਤੇ ਚਰਵੀਂ ਅੱਗ ਦੀ ਸਪ੍ਰੇਅ ਕੀਤੀ (ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੀ) ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਚੇਰੀ ਥਾਂ ਰੱਖੀਆਂ ਆਟੋਮੈਟਕਾਂ ਮੀਂਹ ਵਾਂਗ ਉਤੋਂ ਹੁੰਝਵੀਂ ਫ਼ਾਇਰ ਕੀਤੀ ਰੱਖੀ। ਰਲ ਕੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੱਜ ਲਿਆ ਸੀ ਉਹ ਨਿੱਕਾ, ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਵਿਹੜਾ, ਸ਼ਾਇਦ ਅੱਧੇ ਕੁ ਫੁਟਬਾਲ ਮੈਦਾਨ ਜਿੰਨਾ, ਜਿੱਥੇ ਪਰ ਸਾਹਮਣੇ ਤਾਂ ਆਉਣਾ ਪੈਣਾ ਹੀ ਸੀ ਹੱਲਾ-ਕਰੂਆਂ ਨੂੰ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਨੂੰ ਪੁੱਜਣਾ ਸੀ ਤਾਂ।

ਇਹੋ ਸੀ ਉਸਦਾ ਵਿਓਂਤਿਆ ਮਾਰੂ ਮੈਦਾਨ, ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਨੂੰ ਫ਼ੌਜੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ, ਇਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ- ਗਿਭੁਓ ਯਾਨੀ ਗਗਿਹਟਨਿਗ ਨਿ ਭੁਲਿਟ-ਨ੍ਹਪ ਓਰਏਅਸ। ਮੈਨਹੋਲ ਐੱਲਐੱਮਜੀਆਂ ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕਾਰਗਰ ਸਨ ਕਿਓਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਹੱਲਾ-ਕਰੂਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਵੈ-ਰਾਖੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹਾਸਿਲ ਕਿ ਲੰਮੇ ਪੈ ਕੇ ਰਿੜ੍ਹ ਸਕਣ, ਕਿਓਂਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਗੋਲੀਆਂ ਪੂਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਵੱਜਦੀਆਂ ਬਜਾਇ ਸਿਰਫ਼ ਲੱਤਾਂ ਦੇ। ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਜਵਾਨਾਂ, ਇਸ ਲਈ, ਲੱਤਾਂ ਵਿਚ ਗੋਲੀਆਂ ਖਾਧੀਆਂ, ਸਮੇਤ ਨੌਜਵਾਨ 2/ਲੈਫ਼ ਜਸਬੀਰ ਰੈਣਾ ਦੇ ਜੋ 10 ਗਾਰਡਜ਼ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਲਟਨ ਅੰਦਰ ਲਿਜਾਣ ਲਈ ਆਪ ਅੱਗੇ ਹੋਏ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸ਼ੋਕ ਚਕ੍ਰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ, ਅਮਨ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਲਾ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦਾ ਇਨਾਮ, ਅਤੇ ਵ੍ਹੀਲ ਚੇਅਰ 'ਤੇ ਬਹਿ ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਤੋਂ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੇਖਣਾ ਤੁਸੀਂ ਫ਼ੌਜੀ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਮੰਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪੂਰਾਂ, ਬਲੂ ਸਟਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਦੇ ਹੋ ਰਹੇ ਇਲਾਜ ਦੀਆਂ।

ਸ਼ੁਬੇਗ ਏਨਾ ਬੇਵਕੂਫ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਸੋਚਿਆ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਹ ਜਿੱਤ ਹੀ ਜਾਏਗਾ। ਉਸਦਾ ਪੈਂਤੜਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹਰੇਕ ਲੁਕਣ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਆਪਣਾ ਜੰਗੀ ਸਮਾਨ, ਆਪਣੇ ਗੋਲੀ-ਚਲਾਊਏ ਖਲ੍ਹਾਰੇ ਜਾਣ, ਪਰਿਕ੍ਰਮਾ ਦੇ ਹਰੇਕ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਇੱਕ ਜਾ ਦੋ ਬੰਦੂਕਵਾਲੇ ਵੜੇ ਹੋਣ ਗਸ਼ਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਟੁਕੜੀਆਂ ਰੋਕਣ ਲਈ, ਕੁਝ ਹੋਰ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਉੱਤਰਦੇ ਰਹਿਣ, ਦੋਵ੍ਹਾਂ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਆਂ ਵਾਧਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਰੀ ਰੱਖਦੇ। ਤਾਂ ਜੋ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਾਨੀ ਨੁਕਸਾਨ ਤੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਤਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਤੇ ਜੋ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲਣਾ ਹੀ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਤਾਂ ਜੋ ਪਿੰਡਾਂ ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲੇ ਦੇ ਹਿਮਾਇਤੀਆਂ ਨੂੰ ਏਨਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲ ਜਾਏ ਕਿ ਭੀੜਾਂ ਜੋੜ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜਣ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਫ਼ੌਜੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਨਾਮੁਮਕਿਨ-ਅਸੰਭਵ ਕਰ ਦੇਣ- ਜੇ ਇੰਦਿਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਈ ਵੀਹਾਂ ਜੱਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲੇ ਬਾਗ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੁਹਰਾਉਣੇ ਤਾਂ।

ਇਹ ਉਸਦੀ ਇਕ ਦਰੁਸਤ ਪਹੁੰਚ ਸੀ ਜੋ ਦਾਅ-ਪੇਚ ਵਜੋਂ ਸਫ਼ਲ ਹੋਈ। ਕਮਾਂਡੋ ਬਹੁਤੀ ਦੂਰ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਕਈ ਜਾਨੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਏ, ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਉੱਘੜ ਕੇ ਆਇਆ ਕਿ ਕਾਲੀਆਂ ਪੋਸ਼ਾਕਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਗਲਤ ਸਨ- ਚਿੱਟੇ ਸੰਗਮਰਮਰ 'ਤੇ ਸਾਫ਼ ਦਿਸਦੀਆਂ ਉਸ ਤਿੱਖੀ ਚਾਨਣੀ ਵਿਚ। 10 ਗਾਰਡ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਰਿਵਾਇਤੀ ਪੈਦਲ ਹੱਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਥੰਮ੍ਹ ਲਿਆ ਗਿਆ ਮੁੱਖ ਦੁਆਰ 'ਤੇ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੀ ਜਦੋਂ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਖੁੜਕੀ ਕਿ ਕਿਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਲਤ ਹਿਸਾਬ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾ ਲਏ ਹੋਏ। ਹੋਰ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਹੋਰ ਹੱਲਾ-ਕਰੂ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਕਾਰਾ ਕੀਤੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਹੈ ਹੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਅਸੂਲ, ਫ਼ੌਜ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਆਪਣਾ ਹੱਲਾ ਵਧਾਈ ਤੁਰੀ ਗਈ, ਬਹੁਤੇ ਚੰਗੇ ਨਤੀਜੇ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਹੀ। ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਪਿਆਦਾ ਟੁਕੜੀ ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ, ਪਰ ਜਾਨੀ ਨੁਕਸਾਨ ਵਧੀ ਹੀ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਇੱਕ ਪਹੁੰਚ ਅਜ਼ਮਾਈ ਗਈ ਇਕ ਓਫਛ ਨਾਲ, ਪਰ, ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ, ਅੱਧੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਹੀ, ਇਕ ਪਹੀਆਂ ਵਾਲੀ ਪੁਰਾਣੀ ਖੌਂਠ ਉੱਤੋਂ, ਬਜਾਇ ਕਿਸੇ ਟਰਅਚਕਏਦ ਰੂਸੀ ਭੰਫ ਦੇ ਜਿਸਦਾ ਕਵਚ ਅਤੇ ਮਾਰੂ-ਤਾਕਤ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਖਾੜਕੂਆਂ ਦੇ ਇਕ ੍ਰਫਘ-7 ਰਾਕਟ ਪਾਰ ਬੁਲਾਅ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਬਾਰੇ ਬੜੀ ਇਲਜ਼ਾਮਬਾਜ਼ੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਕੀ ਸੂਹੀਆ ਏਜੰਸੀਆਂ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਖਬਰਦਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹਥਿਆਰ ਮੌਜੂਦ ਹੈ? ਜਾਂ ਕੀ ਜਰਨੈਲ ਬਹੁਤੇ ਹੀ ਹਉਮੈ-ਮਾਰੇ (ਨਚੱਜੇ?) ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾਈ ਹੋਈ? ਓਸ ਰਾਤ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇੱਕ ਉੱਚੇ ਟੈਰੇਸ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਸੀ ਜਿਥੋਂ ਲੜਾਈ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਸਦਾ ਪਿਆ ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਸਮਝ ਪੈ ਸਕਦੀ ਸੀ ਰੌਸ਼ਨੀਆਂ ਦੇ ਹੋਣ ਬੁਝਣ, ਅੱਗਾਂ ਲੱਗਣ ਤੇ ਧਮਾਕਿਆਂ ਦੇ ਹੋਣ ਤੋਂ, ਮੈਂ ਇਕ ਨਿੱਕਚੂ ਜਿਹੇ ਟੇਪ ਰਿਕਾਡਰ 'ਤੇ ਉਸ ਰਾਤ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭਰਿਆ ਸੀ, ਤੇ ਭਰੀਆਂ ਸੀ ਪੁਲਸ ਤੇ ਫ਼ੌਜ ਦੀਆਂ ਵਾਇਰਲੈੱਸ ਗੱਲਾਂਬਾਤਾਂ ਵੀ ਜੋ ਰੇਡੀਓ ਤੋਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ੀ ਬਅਨਦ ਦੇ (ਓਦੋਂ ਅਜੇ ੀ ਰੇਡੀਓ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ ਭਾਰਤ ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਫ੍ਰੀਕੁਐਂਸੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਵਰਤਦੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਗੀਤ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ)। ਰਾਤ ਦੇ ਮੁੱਕਦਿਆਂ

ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ - ਹਿਸਾਬ ਲਾਉਣ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਖ਼ੂਨੀ ਭੁੱਲਾਂ

ਸ਼ੇਖਰ ਗੁਪਤਾ

ਭਖਦਾ

"ਇੱਕ ਵਾਰ ਇੱਕ ਸੱਜਣ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ,- ਤੂੰ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਕਿਓਂ ਨਹੀਂ ਆ ਜਾਂਦੀ? ਮੈਂ ਹੱਸ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਲੋੜੋਂ ਵੱਧ ਹੋਸ਼ਿਆਰ ਹਾਂ!"-ਅਨੀਤਾ ਬੋਸ ਪਫ਼ਾੱਫ਼, ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ ਦੀ ਬੇਟੀ, ਭਾਰਤੀ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਵਿਰਸਾ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਬਾਰੇ

{ZEEJLFatBL

ਮੁੱਕਦਿਆਂ ਇਹ ਗੱਲਾਂਬਾਤਾਂ ਹੋਰ ਤੇ ਹੋਰ ਘਬਰਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਤੇ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦੀਆਂ ਗਈਆਂ । ਕੋਈ 3000 ਪਿਆਦਾ ਫ਼ੌਜੀ ਰੋਕ ਲਏ ਗਏ ਸੀ, ਕਈ ਸੈਂਕੜੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ, 100 ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਥਾਂ। ਸਾਲ ਦੇ ਇਸ ਸਮੇਂ (ਸ਼ੁਰੂ ਜੂਨ), ਸੂਰਜ ਬਹੁਤ ਹੀ ਛੇਤੀ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਹਰੇਕ ਜਵਾਨ ਜੋ ਅਜੇ ਜਿਉਂਦਾ ਸੀ- ਉਹ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ- ਬੰਦੂਕਾਂਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸਾਧਣ ਦੀ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸ ਲਈ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਹੀ ਬਸ ਬਣ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਜੋ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ, ਉਸ "ਧਰਤੀ" ਨੇ ਹੀ ਹੱਲਾ-ਠੱਲ੍ਹੂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵਧਾਅ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਉਹ ਲੁਕ ਵੀ ਸਕਦਾ ਸੀ ਤੇ ਵਾਰ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਹੱਲਾ-ਕਰੂਏ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਹੱਲੇ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਵਧਾਅ ਦੇਣਾ ਹੀ ਇੱਕੋ ਲਾਜ਼ਮੀ ਰਾਹ ਬਚਿਆ ਸੀ।

ਵਧੇਰੀ ਤਫ਼ਸੀਲ ਲਈ, ਮੈਂ ਫੇਰ, ਬੇਸ਼ਰਮਾਂ ਵਾਂਗ, ਆਪਣੇ "ਖ਼ੂਨ, ਪਸੀਨਾ ਅਤੇ ਹੰਝੂ" ਚੈਪਟਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਹੀ ਹਵਾਲਾ ਦਿਆਂਗਾ, "ਦ ਪੰਜਾਬ ਸਟੋਰੀ" ਕਿਤਾਬ ਵਿਚੋਂ। ਪਰ ਅੱਜ ਵੀ, 33 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਅਫ਼ਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਨਾ-ਮੰਨਣਯੋਗ ਬਹਾਦਰ ਫ਼ੌਜੀ ਹੌਂਸਲੇ ਅਤੇ ਫੇਰ, ਨਚੱਜੇਪਣ ਦੀ ਹੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਜਵਾਨ ਡੋਲਿਆ ਨਹੀਂ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਸੰਭਵ ਸੀ। ਅਤੇ ਜਰਨੈਲ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਲਤ ਪੜ੍ਹ ਲਿਆ ਸੀ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਤੇ ਗਲਤ ਹੀ ਹਿਸਾਬ ਲਾਏ ਸੀ, ਮਾਮਲਾ ਵਧਾਈ ਤੁਰੇ ਗਏ, ਜਦ ਤੀਕ ਕਿ ਸਾਝਰੇ ਦਾ ਖਤਰਾ ਨਾ ਹੋ ਗਿਆ ਜਦੋਂ ਫੇਰ ਤੋਪਖਾਨੇ ਨੂੰ ਸੱਦ ਲਿਆ ਗਿਆ- ਭਾਰੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਤੋਪਖਾਨਾ ਹੀ ਤਾਂ- ਵਿਜਯੰਤ ਟੈਂਕਾਂ ਸਮੇਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀਆ ਮੁੱਖ ਗੰਨਾਂ 'ਚੋਂ ਅੱਗ ਉਗਲਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਹੁਣ ਵਿੱਢੀ ਗਈ ਸੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਦੀ ਦਰਿੰਦਿਆਂ ਵਾਲੀ ਤਬਾਹੀ।

ਜੇ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਾ ਨਾ ਭੱਜ ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਨਾ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟੇ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਤਮਘਾਤੀ ਹੱਲੇ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਹੀ ਦਬ ਜਾਣਾ ਤੈਅ ਸੀ। ਪਵਿੱਤਰ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਬੰਨੇ ਵਿਜਯੰਤ ਟੈਂਕ ਸਨ, ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਸੌ ਗਜ਼ ਤੋਂ ਅੱਗ ਵਰ੍ਹਾ ਰਹੇ, ਅਤੇ ਹੋਵਿਟਜ਼ਰ ਸਨ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਉਤੇ ਸਿੱਧੀ ਅੱਗ ਸੁੱਟ ਰਹੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸਲਦਗਇਹਅਮਮੲਰ (ਲੋੜੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹਥਿਆਰ) ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਆਸ ਤਾਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਇੱਕ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਜਾਂ, ਮਾੜੇ ਤੋਂ ਮਾੜੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ, ਸਰਜੀਕਲ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਜਿੱਤ ਕਿਸ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਜੋ ਕੀਮਤ ਤਾਰੀ ਗਈ, ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ, ਜਜ਼ਬਿਆਂ, ਸਿਆਸੀ ਨਤੀਜਿਆਂ ਅਤੇ ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਕੁੜਿੱਤਣ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ, ਉਹ ਕਿਆਸੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਈ। ਇਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਬਲੂ ਸਟਾੱਰ ਨੂੰ ਇਕ ਦਲੇਰ, ਬਹਾਦਰ, ਲੋੜੋਂ ਵੱਧ ਦਲੇਰ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਆਖਾਂਗਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖੀ, ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਲੀਡਰਾਂ, ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਫ਼ੌਜੀ, ਅਤਿ ਭੈੜਾ ਨਚੱਜਾਪਣ ਵਿਖਾਇਆ।

{ਇਹ ਵੀ ਪੜ੍ਹਨਾ: ਭਓਰੲ ੀਨਦਰਿਅ ੳਸਸਅਸਸਨਿਅਟੋਨਿ: ਇ ਅਨਦ ਧੲਅਟਹੋ ਅ ਮਅਨ ਚਅਲਲੲਦ ਭਹਨਿਦਰਅਨੱਅਲੲ

ਬਲੰਡਰ ਤਾਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਪਰ ਫ਼ੌਜੀ ਜਰਨੈਲ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹਿਸਾਬ ਲਾਉਣ ਵਿਚ ਭੁੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲੇ ਨੇ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹੀ, ਆਕੜਖੋਰੀ ਨਾਲ ਬੱਜਰ ਭੁੱਲਾਂ ਵਾਲੇ ਭਰਮ ਪਾਲੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਸ਼ੇਖ਼ੀ ਮਾਰੀ ਸੀ ਕਿ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਸਿੱਖ ਉਸ ਨਾਲ ਲੜਨਗੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਤਿੰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਜਰਨੈਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ ਸਭ ਨਾਲ ਵਾਸਤਾ ਹੈ ਸੀ, ਸਿੱਖ ਸਨ। ਬਰਾੜ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਇੱਕ 'ਧਠਡ24ਯ7 ਉੱਤੇ 'ਵਾੱਕ ਦ ਟਾੱਕ' ਮੁਲਾਕਾਤ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਲੰਡਨ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਹੋਏ ਹਮਲੇ ਦੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਇਹ, ਕਿ ਹੱਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਵਾਨਾਂ ਅੱਗੇ ਬੋਲਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਇਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਚਾਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਹੱਲੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਖ਼ਾਸਕਰ ਸਿੱਖ, ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਝਿਜਕ ਹੈ ਸੀ ਤਾਂ। ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਇਹ ਕੀਤਾ। ਲੈਫ਼. ਜਸਬੀਰ ਰੈਣਾ ਨੇ, ਸਗੋਂ, ਵਲੰਟੀਅਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਜਾਣਗੇ। ਜੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਘਟਾਅ ਕੇ ਹਿਸਾਬ ਲਾਇਆ ਸੀ ਖਾੜਕੂਆਂ ਦੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਅਤੇ ਪੈਂਤੜਿਆਂ ਦਾ, ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲੇ - ਅਤੇ ਅਫ਼ਸੋਸ ਸ਼ਬੇਗ ਸਿੰਘ ਵੀ- ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘਟਾਅ ਕੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਇਆ ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਇਤਿਹਸ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ।

ਕਈ ਖਾੜਕੂ ਅਤੇ ਆਮ ਨਾਗਰਿਕ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਪਰ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਵੀ ਬੜਾ ਹੀ ਗੰਭੀਰ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਅਤੇ ਦਰਿੰਦਗੀ ਵਾਲਾ। ਮੇਰੀਆਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾ ਚੁੱਕੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਹੁੰਗਾਰੇ ਵਿਚ ਇੱਕ ਦਿਲ ਛੋਂਹਦੀ ਈ-ਮੇਲ ਮਿਲੀ ਸੀ ਕੇ. ਰਾਮਕੁਮਾਰ ਤੋਂ, ਆਈਸੀਸੀਆਈ ਬੈਂਕ ਦੇ ਐੱਚਆਰ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਚਚੇਰਾ ਭਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ "ਥਾਂਬੀਆਂ" ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ ਬੇਚਾਰਾ ਮਦਰਾਸ ਰੈਜੀਮੰਟ ਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੱਲਿਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਇਹ 26 ਮਦਰਾਸ ਸੀ, ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਣ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਆਪਣੇ ਖੰਭ ਥੱਲੇ ਲੈ ਕੇ, ਉਹ ਵੀ ਓਦੋਂ ਜਦੋਂ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਜਾਨੀ ਨੁਕਸਾਨ ਸਹਿਆ ਤੇ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੱਲਾ ਬੋਲਦਾ ਹਿੱਸਾ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਵਿਚ ਵੜਨ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਜਿਹੜਾ ਜੇਸੀਓ ਇਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਿਆ, ਅੰਨ੍ਹਾ ਕਰ ਕੇ ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਸਿਖਰੋਂ ਥੱਲੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਸੰਗਮਰਮਰ ਉੱਤੇ ਵਗਾਹ ਮਾਰਿਆ।

ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ਾਲਮਾਨਾ, ਸਭ ਤੋਂ ਦੁਖਦਾਈ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬੇਲੋੜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਗਈ ਸੀ ਪਲਟਨ ਦੇ ਡਾਕਟਰ ਕੈਪਟਨ ਰਾਮਪਾਲ ਦੀ, ਲੜਾਈ ਮੁੱਕਣ ਦੇ 24 ਘੰਟਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਦੇ ਬਾਅਦ। ਉਹ ਤੁਰ ਫਿਰ ਰਹੇ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਸੇ ਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਨੂੰ ਲੱਭਦਿਆਂ ਕਿ ਜਿਸਦਾ ਇਲਾਜ ਹੋ ਸਕੇ, ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਬੇਸਮੰਟ ਵਿਚ ਲੁਕੇ ਬੈਠੇ ਕੁਝ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦਾਂ ਦੀ ਟੋਲੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਧ੍ਰੀਕ ਲਿਆ, ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਮੁੱਖ ਗ੍ਰੰਥੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲੈ ਦੇ ਕਰਨ ਲਈ ਸੱਦਿਆ ਜਾਏ, ਤੇ ਜਦੋਂ ਇਓਂ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ, ਦੇਹ ਦੇ ਟੋਟੇ ਕੀਤੇ ਗਏ।

ਪਲਟਨ ਦੇ ਅਫ਼ਸਰ, ਲੈਫ਼ ਕਰਨਲ ਪਾਣਿੱਕਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੈੱਸ ਵਿਚ ਲੈ ਗਏ ਇੱਕ ਸ਼ਾਮ, ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਸਾਂਭਰ ਤੇ ਦਹੀਂ ਚੌਲ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖੁਆਇਆ, ਜੋ ਬੜੀ ਗੱਲ ਸੀ ਹਫ਼ਤੇ ਭਰ ਦੇ ਸੁੱਕੇ ਰਾਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਤੇ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਦੱਸੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ ਹਰਿਆਣੇ ਦੇ ਜੀਂਦ ਦੇ ਲੈਫ਼. ਰਾਮ ਪਰਕਾਸ਼ ਰੋਪੇੜੀਆ ਦੀ, ਜੋ ਪਲਟਨ ਦਾ ਲਾਡਲਾ ਬੱਚਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਜ਼ਰਾ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਹੀ ਸੀ ਪਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਣਖੀ ਹਰਿਆਣਵੀ ਵਾਂਗ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਤਾਂ ਹੀ ਸਾਰਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਛੇੜਦਿਆਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀਨੁਮਾ

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪਾਲਤੂ ਜਾਨਵਰਾਂ- ਕੁੱਤਿਆਂ, ਬਿੱਲੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਦਿਮਾਗ਼ ਦੇ ਓਹੀ ਹਿੱਸੇ ਕੁਝ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਈਏ! ਯਾਨੀ ਸਾਨੂੰ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹੀ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕੁੱਤੇ, ਆਦਿ, ਪਾਲ ਲੈਣ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ – ਹਿਸਾਬ ਲਾਉਣ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਖ਼ੂਨੀ ਭੁੱਲਾਂ

ਸ਼ੇਖਰ ਗੁਪਤਾ

ਭੁਖਦਾ

ਨਾਮ ਬਣਾਅ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਉਸਦਾ: ਰੱਾਬਰਟ ਪ੍ਰਿੰਸ ਰੋਪੇੜੀਆ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਬੰਦੂਕਧਾਰੀ ਦੀ ਗੋਲੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ 6 ਜੂਨ ਦੇ ਮਗਰਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ -ਜਦੋਂ ਉਹ ਇੱਕ ਰੱਸੇ ਦੀ ਪੌੜੀ ਨਾਲ ਪਰਿਕਰਮਾ ਦੇ ਇੱਕ ਚੌੜੇ ਵਾਧਰੇ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਉਸਦੇ ਕਈ ਸਾਥੀ ਚਪਾਟ ਲੰਮੇ ਪਏ ਸਨ ਕਿਸੇ ਚੱਲ ਸਕਦੀ ਗੋਲੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੇ ਲਈ। 46 ਡਿਗਰੀ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਥੱਲੇ ਰਹੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ, ਉਹ ਪਿਆਸ ਅਤੇ ਲੂ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਮਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਜਵਾਨ ਰੱਾਬਰਟ ਪ੍ਰਿੰਸ ਨੇ, ਇੱਕ ਨਿਆਣਾ ਜਿਹਾ ਅਫ਼ਸਰ ਸੀ ਜੋ, ਵਲੰਟੀਅਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਥੱਲੇ ਉੱਤਰ ਕੇ ਪਾਣੀ ਲਿਆਏਗਾ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚੋਂ ਕਿ ਬਮਦੂਕਧਾਰੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਗਰਦਨ ਵਿਚ ਗੋਲੀ ਮਾਰੀ। ਰੋਪੇੜੀਆ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਮਰ ਗਿਆ।

ਉਸ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਰਾਤ 26 ਮਦਰਾਸ ਦੇ ਸਾਂਝਰ ਲੰਗਰ 'ਤੇ, ਮੈਨੂੰ ਮੇਰਾ ਸਭ ਤੋਂ ਆਹਲਾ ਸਬਕ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਲੀਡਰੀ-ਅਗਵਾਈ ਦੇਣੀ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇੱਕ ਵਾਕ ਜਿਹੜਾ ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ਓਦੋਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੀ: ਲੀਡਰ ਹੋਣ ਦੀ ਇੱਕ ਇਖ਼ਲਾਕੀ ਨੀਂਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਏਨੇ ਜਵਾਨ ਸਪਾਟ ਲੇਟੇ ਹੋਏ ਸੀ ਉਸ ਵਾਧਰੇ 'ਤੇ, ਕਿਓਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉਮਰੋਂ ਨਿੱਕੇ ਨੂੰ, ਤੇ ਇਕ ਅਫ਼ਸਰ ਜੀ ਜੋ, ਪਾਣੀ ਲੈਣ ਲਈ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਣਾ ਪਿਆ? "ਕਿਓਂਕਿ, "ਪਾਣਿੱਕਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਅਫ਼ਸਰ ਅੱਗੇ ਨਾ ਲੱਗੇ , ਤਾਂ ਕਿਓਂ ਸਿਪਾਹੀ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹਰੇਕ ਹੱਦ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਗੇ?" ਧੰਨਵਾਦ, ਲੈਫ਼ ਕਰਨਲ ਪਾਣਿੱਕਰ, ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਸਬਕ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਕੋਈ ਜੀਵਨ-ਸਿਖਾਊ ਟ੍ਰੇਨਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਦੇ ਦੇ ਸਕਣਾ। ਕਈ ਹੋਰ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਿੱਥਾਂ ਵੀ ਹੈ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਕਿ, ਪਹਿਲੀ ਰਾਤ ਕੀ ਹੋਇਆ ਸੀ ਲੜਾਈ ਦੀ, ਸਰਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚ, ਜਿੱਥੋਂ ਕਈ ਅਕਾਲੀ ਨੇਤਾ ਬਚਾਏ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਕਈ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦ ਬਚ ਨਿਕਲੇ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਈ ਗਰਨੇਡਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਅਚਾਨਕ ਵਾਛੜ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਭਾਜੜ ਪੈਣ ਨਾਲ ਕਈ ਲੋਕ ਮਰ ਗਏ, ਸ਼ਾਇਦ 200 ਦੇ ਕਰੀਬ, ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਦੋਵ੍ਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਦੀ ਵਾਛੜ ਵਿਚ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਬੇਕਸੂਰ ਤੀਰਥਯਾਤਰੀ ਸਨ? ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਓਥੋਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜੀ ਇਕਾਈ ਨੇ, 9 ਕੁਮਾਓਂ ਰੈਜੀਮੈਂਟ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਕੇ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਅ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ।

ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਮੈਂ ਹਰ ਸੰਭਵ ਸੂਤਰ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਲੱਭੀ ਪਰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਲੱਭਾ ਕਿ ਇਹੋ ਵਾਪਰਿਆ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਕਈ ਮੌਤਾਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, , ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਬੇਲੋੜੀਆਂ ਸਨ, ਇਸ ਨੂੰ ਨਕਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਕਈ ਸਿੱਖ ਜੋ ਬਚ ਗਏ , ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਗ੍ਰੰਥੀ ਵੀ ਸਨ, ਇਸ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਤਲਾਮ ਦੀ ਗੱਲ ਪਿੱਛੇ ਖਲੋਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਮੇਰੇ ਸੂਤਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸੇ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਬਸ ਮਾਰੂ ਭਾਜੜ ਸੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪਾਈ ਗਈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਸਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਤੀਰਥਜਾਤਰੂਆਂ ਦੇ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਲੁਕੇ ਸਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਰਹੇ ਸਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਮਰਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਲੀ ਕਰਾਉਣ ਆਏ ਸਨ। ਕੁਮਾਉਣੀਆਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਇਹ ਮੰਨ ਕੇ ਕਿ ਹਰੇਕ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਹੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦ ਹਨ ਤੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੇਕਸੂਰਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਵੀ ਹੋਈ।

ਮੈਂ ਤਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਉਸ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਕੀਤੇ ਕਤਲੱਮੇ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨ ਰਿਹਾ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਕਈ ਬਚ ਨਿਕਲਿਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਹੈ। ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਅਪਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਏਨੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਖਬਰਨਵੀਸੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੈਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਜਵਾਨ ਅਕਸਰ ਹੋਨੋਰਅਬਲਏ ਦਿਸੇ ਹਨ, ਤੇ ਅਫ਼ਸਰ, ਖਿਆਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਬਚਾਅ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਹੀ, ਏਨੇ ਕਿ ਪੋਲੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ। ਓਸ ਰਾਤ ਮੈਂ ਸਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਹਰ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਮਾਉਣੀਆਂ ਦੇ ਕੰਪਨੀ ਕਮਾਂਡਰ ਮੇਜਰ ਐੱਚ. ਕੇ. ਪਲਟਾ ਓਥੇ ਹੀ ਸਨ। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਕਿ ਕਿਸਨੇ ਕਿਸਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਕਿਓਂ, ਪਰ ਜਿਹੜੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਰਤਵਾਸੀਆਂ ਦੀਆਂ ਹੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੇਜਰ ਪਲਟਾ ਦੀ ਜਾਨ ਵੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਹੁਣ ਨੌਇਡਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ 72 ਘੰਟਿਆਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਅੰਤ ਸਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਹੋਏ ਇਸਗ੍ਰਾਇਸਚੋ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਏਨਾ ਲਿਖਣੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਰ:

ਮੈਨੂੰ ਬੜੀ ਵਾਰ ਡਰਾਉਣੇ ਸੁਫ਼ਨੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਭਿਆਨਕ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ, ਸਾਥੀ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਦੇ। ਇੱਕ 7 ਜੂਨ ਦੀ ਸਵੇਰ ਕੋਤਵਾਲੀ ਅੱਗੇ ਟਰੱਕ ਲੱਗੇ ਦਾ ਸੁਫ਼ਨਾ, ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਘੰਟੇ ਕਰਫ਼ਿਊ ਵਿਚ ਦੋ ਕੁ ਘੰਟੇ ਦੀ ਢਿੱਲ ਮਿਲੀ ਸੀ।ਟਰੱਕ ਵਿਚੋਂ ਅਤਿਭੈੜੀ ਬੋਅ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਇਸਦੇ ਚੋਂਦੇ ਢਾਂਚੇ ਵਿਚੋਂ ਖੂਨ ਚੋਅ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਾਚਨ ਆਂਦਰਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਤਰਲਾਂ ਨਾਲ ਰਲਿਆ ਜਾਪਦਾ। ਮੈਂ ਕਈ ਪੁਲਸਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਟਰੱਕ ਦੇ ਪਿਛਵਾੜਿਓਂ ਉੱਚੇ ਹੋ ਕੇ ਝਾਕਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਕਈ ਵੀਹਾਂ, ਕਈ ਵੀਹਾਂ ਹੀ ਅਸਲ ਵਿਚ, ਲੋਥਾਂ ਸਨ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਹਿ ਸਕਣਾ ਕਿ ਕਿਹੜੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਕਿਹੜੀ ਲੜਾਕੂ ਦੀ। ਪਰ ਏਨੇ ਸਾਰੇ ਸਹਿ-ਭਾਰਤੀ, ਜੂਨ ਦੇ ਸੂਰਜ ਹੇਠ ਗਲ ਸੜ ਰਹੇ। ਇੱਕ ਡੀਐੱਸਪੀ ਜਿਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਸੀ ਆਪਣਾ ਤਵਾਜ਼ਨ ਗੁਆਅ ਬੈਠਾ ਤੇ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਚੀਖਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਵੀ ਤੇ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਏਨੀਆਂ ਮੌਤਾਂ ਕਰਾਉਣਦੇ ਲਈ। ਟਰੱਕ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ, ਓਸੇ ਸੂਰਜ ਹੇਠ, ਕੋਈ 50 ਸ਼ੱਕੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦ ਬੈਠੇ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਬੰਨ੍ਹੇ ਗਏ ਸੀ ਜਦੋਂ ਜਵਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਅੱਖ ਰੱਖ ਰਹੇ ਸੀ ਇੱਕ ਤਿਪੈਰੇ 'ਤੇ ਰੱਖੀ ਐੱਲਐੱਮਜੀ ਦੇ ਪਿਛਿਓਂ ਦੀ ਤੇ ਇੱਕ ਅਫ਼ਸਰ, ਇੱਕ ਸਿੱਖ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰੇਆਮ ਤਫ਼ਤੀਸ਼-ਇੰਟੈਰੋਗੇਸ਼ਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੀ ਹੱਥੋਪਾਈ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਿਰਫ਼ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਪੁੱਛੇ ਜਾ ਰਹੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੁਆਲਾਂ ਦੀ ਵਾਛੜ ਸੀ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਜਿਹੇ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਣ ਗਈਆਂ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿਚ ਖਲ੍ਹਾਰ ਕੇ ਫ਼ਾਇਰਿੰਗ ਟੋਲੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਮਾਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਦੂਜਾ ਡਰਾਉਣਾ ਸੁਫ਼ਨਾ ਸੀ ਤਿੰਨ ਫ਼ੌਜੀ ਟਰੱਕਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਦਾ, ਭੀੜੇ ਲਾਂਘਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਜਾ ਰਹੇ, ਬ੍ਰਹਮ ਬੂਟਾ ਅਖਾੜਾ ਸੱਦੇ ਜਾਂਦੇ ਪੁਰਾਣੇ-ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਹਰਿਮੰਦਿਰ ਪਰਿਸਰ ਨਾਲ ਜੁੜਵੇਂ। ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ, ਮੈਂ ਇੱਕ ਟਰੱਕ ਵਿਚ ਇਸਦੇ ਪਿਛਿਓਂ ਦੀ ਉੱਚਾ ਹੋ ਕੇ ਝਾਕਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਦੋਏ ਪਾਸੇ ਟਿਕਾਈਆਂ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਸਟ੍ਰੈੱਚਰਾਂ ਦਿਸੀਆਂ। ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਲੇ ਵਿਚ, ਗੜ੍ਹਵਾਲ ਰਜੀਮੈਂਟ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੰਡਾ, 19-20 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਸਦੇ ਨੱਕ 'ਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਪਸੀਨੇ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਸਨ। ਉਹ ਹੁਣੇ ਹੀ ਮਰਿਆ ਹੋਵੇਗਾ।

ਦੋਵੇਂ ਮਾੜੇ ਸੁਫ਼ਨੇ ਮੇਰੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਕਦੇ ਵੀ ਆਉਣੋਂ ਨਹੀਂ ਹਟੇਗਾ।

4 ਜੂਨ 2018 theprint.com